

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 1(20), с. 130–133

Аналізуються зміст, сутність, засоби і технології здійснення політичних комунікацій в сучасній Україні.

У політичній сфері зі ствердженням цінностей постіндустріального, постмодерного суспільства різко зменшується повага до влади; підсилюється акцент на участі й самовираженні, підвищується значення різних форм комунікації. Ці дві тенденції сприяють в авторитарних суспільствах демократизації, а в суспільствах, що вже є демократичними, розвитку демократії в напрямі більшої партиципаторності, орієнтованості на конкретні проблеми [5]. При вивченні змін у ціннісних орієнтаціях щодо політичної сфери доцільно застосовувати концепцію політичної культури Г. Алмонда і С. Верби. Виведене ними поняття “культура громадянства” дає змогу показати сутність переходу до постсучасної, постмодерної культури. Як відомо, вони виокремлювали три чисті типи (ідеал-типи, за термінологією Вебера) культури: культура учасника, або активіста, підданого та прихожанина, або патріархальна. Вони є чистими типами, тобто в реальному житті не зустрічаються.

Отже, очевидною є актуальність звернення до проблеми, яку у своїх дослідженнях, крім Г. Алмонда і С. Верби, розглядали якимось чином Д. Локк, Д. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо та інші філософи у XVII–XIX ст.

Коли у XX ст. теорія комунікації набула широкого вжитку, у своїх наукових дослідженнях проблему розглядали В. Іноземцев, Д. Ольшанський, Г. Почепцов, М. Головатий, В. Бебик та багато інших зарубіжних і вітчизняних учених, але й подальші дослідження в цій сфері є актуальні.

Конкретна поведінкова реакція індивіда є результатом впливу великої кількості різноманітних чинників як особистісного, так і суспільного

характеру, однак основою процесу формування поведінкової реакції залишається інформація про політичне явище чи процес, пропущена крізь “фільтр” політичних цінностей індивіда. Говорячи про конкретні поведінкові реакції індивіда в межах різних політичних культур, ми повинні враховувати, що домінування в суспільстві певного типу політичної культури невід’ємно від відповідних рис політичної системи цього суспільства. Тобто інституціональна, нормативна та інші складові політичної системи мають розвиватися відповідно до розвитку політичної культури суспільства, і навпаки, розвиток політичної культури має відповідати розвитку політичної системи. Це зауваження є важливим при моделюванні політичної поведінки індивіда в межах певної політичної культури. Якщо розвинена система взаємодії громадянського суспільства і держави та активістська політична культура суспільства існують в комплексі, то нібито “непередбачувана політична активність” громадян має інституціолізовані шляхи вияву і втілення, а тому де-факто є, мабуть, найбільш прогнозованою та передбачуваною. І навпаки, нібито передбачувана поведінка громадян з патріархальною чи підданською політичною культурою за відсутності інституціолізованих шляхів відстоювання власних інтересів і соціальних/політичних цінностей може перетворитися на неочікуваний вияв деструктивних вчинків і дій. Тому при розгляді питання формування конкретних поведінкових реакцій виходимо з необхідності врахування не тільки специфічних рис політичної комунікації в даному суспільстві та змісту політичних цінностей індивіда, а й панівного у цьому соціумі

принципу взаємодії держави і суспільства та існування інституціонально-нормативної основи для втілення тих чи інших поведінкових реакцій індивіда [3].

Використовуючи парсонівське тлумачення цінності, можна виокремити такі складники, як ситуація, орієнтації та діюча особа. У кожній іншій ситуації діюча особа може мати інші орієнтації, інтегруючим чинником при цьому слугують домінантні цінності. Абстрактно змальовуючи можливу ситуацію, візьмемо для експерименту діючу особу, для якої домінантною цінністю є свобода [2]. Відповідно в ситуації, яка є прямо пов'язаною з посяганнями на свободу, людина займе активну позицію, а в ситуації, в якій не існує загрози свободі, ця людина може обрати підданську модель поведінки, довірившись державі, якщо активістська позиція є надто витратною в часі, зусиллях чи силах, чи ситуація є малозначною. Революція — приклад, коли активістська модель поведінки стає притаманною масам людей. Тобто людина може використовувати свідомо чи несвідомо той або інший тип, ту або іншу модель поведінки [4].

Слід відзначити, що загальною для всіх демократичних країн є тенденція зміщення акцентів із голосування на все більш активні й більш проблемно-специфічні форми масової участі. Виникають об'єднання, спрямовані на певну проблему, вони можуть бути спрямовані або на конкретну мету, наприклад на заборону смертної кари або побудову дитячого майданчика силами місцевих жителів, або на тривалу діяльність, прикладом є "Грінпіс". Масова прихильність до давно існуючих ієрархічних політичних партій розмивається; не бажаючи й надалі бути дисциплінованим військом, громадськість переходила до все більш автономних видів участі, кидаючи при цьому виклик елітам. Отже, хоча участь у виборах залишається на колишньому рівні чи навіть знижується, люди беруть участь у політиці все активніше і більш проблемно-специфічними способами. Об'єкти політичної орієнтації, яку ми розглянули вище, можна поділити на чотири блоки: політична система в цілому, структури входу, структури виходу та політичний автопортрет.

Змінюється ставлення людей до кожного з об'єктів. Щодо політичного автопортрету, тобто того, якою людина сама бачить себе й своє місце, своє значення в політичній системі, то відбувається своєрідна емансипація особистості. Люди надають більшого значення своїй діяльності, вірять у важливість своєї участі в політиці

й знаходять можливість для того, щоб їх діяльність справді мала значення. Структури виходу, структури, які продукують політику, продукують рішення, отримують більшу увагу. У суспільстві, яке виявляє елементарну зацікавленість до діяльності органів, що продукують політику, та супроводжує її активною діяльністю щодо задоволення цієї активності, виникають структури, які займаються контролем діяльності відповідних органів. Це такі інститути, як засоби масової інформації та "мозкові центри" (think tank), які, діючи в тісній співпраці, аналізуючи діяльність та доносячи висновки до громадськості, контролюють діяльність урядових інститутів. На рівні ж місцевого самоврядування цю роль відіграють самі громадяни за допомогою відкритих слухань, громадянських запитів та інших форм безпосередньої демократії.

По відношенню до політичної системи в цілому слід відзначити зміни не в мотиваційних, а в ціннісних орієнтаціях (за термінологією Парсонса). Змінюються самі способи орієнтації. Радикальний гедонізм та егоїзм втрачають свої пануючі позиції, які вони отримали ще у XVIII ст. Збільшується частина населення, яка починає у волевиявленні й політичній участі вбачати, скоріше, щось самоцінне, ніж просто можливий засіб досягнення економічної безпеки.

Але ці зміни руйнівним чином подіяли на традиційні політичні механізми індустріального суспільства, які майже повсюдно розладналися, що безпосереднім чином вплинуло на специфіку політичних процесів у сучасному суспільстві. Впродовж усієї історії індустріального суспільства розмах державної активності швидко збільшувався; здавалося природною закономірністю подальше розширення державного контролю над економікою й суспільством. Однак ця тенденція досягла нині природних меж з кількох позицій — як через функціональні причини, так і внаслідок втрати суспільної довіри до державного управління і наростаючої протидії державному втручання. Відтак можна очікувати, що культурні зміни спровокують і зміни інституціональні. Люди всюди зазвичай схильні вважати, що таке зниження довіри зумовлюють чинники, єдино властиві їх власній країні, як-то корупція, неефективність влади та інші негаразди; насправді ж це зниження відбувається на всьому просторі розвиненого індустріального суспільства й має свої об'єктивні причини.

Трансформація системи цінностей завдяки впливу комунікації (яка сама визначає специфіку

цього процесу) відносно політичної сфери набуває значного практичного змісту. І зумовлено це насамперед необхідністю легітимації політичної влади.

Відносно сучасної української держави ціннісний аспект легітимації влади набуває особливої актуальності і стосується як державного апарату в цілому, так і окремих його представників (політичних діячів). Причому аргументи справедливості і порядності часто мають більшу актуальність, ніж фактори ефективності й доцільності [1].

Для українського суспільства характерна наявність усіх трьох (визначених М. Вебером) типів легітимації, у тому числі заснованої на авторитеті традицій, на харизмі політичного діяча, а не тільки на цілераціональних розуміннях і легальності влади (наприклад, повна невдача ліберальної ідеї на парламентських виборах 2002 р.). Однак ціннісний аспект легітимації влади стосується більше суспільної свідомості, тому що політична система діє відповідно до своїх функцій і способів здійснення цих функцій, незалежно від аксіологічного значення цих способів, а для цього досить емпіричної згоди, тобто легалізації влади. Таким чином, легітимація державної влади прямо залежить від розвитку реактивної функції політичної системи і вдосконалення механізму представництва з метою зближення процесів легітимації й легалізації влади. Ще однією з обов'язкових умов стає розвиток інститутів громадянського суспільства як ефективних важелів впливу різних суспільних груп на прийняття політичних рішень.

Розвиток інститутів громадянського суспільства й стає реальною підставою для комунікації й суспільного дискурсу, що є універсальною легітимаційною інстанцією, і бере на себе функції формування ціннісної системи легітимації влади, визначаючи її (легітимації) критерій. Саме громадянське суспільство, переборюючи обмеженість інструментального, “знеціненого підходу” до політичної сфери, забезпечує “конкретну участь” індивідів у процесі самоорганізації й самоврядування суспільства. Ю. Габермас пояснив таке становище проблемами бюрократичної організації у виробленні джерел для вирішення поставлених завдань. Тому основним пріоритетом сучасного суспільства стала участь індивідів у прийнятті загальнодержавних рішень (і не безпосередньо, а за допомогою тиску на органи влади) не у вигляді механічної дії “гвинтиків” величезного механізму, а як спосіб самовираження. Виявом такої участі стали не тільки і не стільки ієрархізовані органі-

зації (наприклад, партії), а соціальні рухи. Це є колективною спробою досягнення загальних інтересів чи цілей у результаті колективних дій, що виходять за межі інституціональної діяльності.

Таким чином, не можна говорити про неможливість повної гармонізації приватних інтересів (громадянське суспільство) і колективної волі соціуму, раціонально вираженої в державі. Громадянське суспільство завжди буде прагнути найбільшої автономії від органів державної влади, а держава — до якомога більшого контролю над максимально можливим соціальним простором. Тому необхідний для розвитку суспільства баланс цих сил можливий у разі продукування громадянським суспільством цінностей і норм, що держава закріплює санкцією, перетворюючи їх із соціальних у правові, у разі інтегрування ним суспільства, додавання цивілізованого вигляду соціальним конфліктам; утворення середовища, в якому формується розвинений соціальний індивід. Щодо цього ще раз можна зауважити, що конкретні поведінкові акти індивіда багато в чому залежатимуть від наявності інституціональних каналів для реалізації ними своїх політичних цінностей через політичну поведінку. Це можливо за умови розвитку комунікації між державою та громадянським суспільством, що сприятиме зростанню “соціального капіталу”, тобто потенціалу взаємної довіри й взаємодопомоги цілераціонального, сформованого в міжособистісному просторі. Цей капітал міститься в елементах громадської організації: соціальні мережі, норми і довіра, що створює умови для координації й кооперації заради взаємної вигоди. Обсяг соціального капіталу визначається показником індексу довіри й членства в суспільних об'єднаннях.

Одним з головних інститутів, що забезпечують комунікацію між владою та громадянським суспільством у сучасному світі, є засоби масової інформації (ЗМІ). Але й самі ЗМІ за своєю системою можуть презентувати різні ступені розвитку згаданої вище комунікації. Так, Р. Уільямс відокремлює чотири різні системи ЗМІ. Система ЗМІ може бути авторитарною, патерналістською, комерційною, демократичною. Авторитарна вбачає головне завдання комунікації в передаванні інструкцій, ідей, підходів правлячої групи. Патерналістська — також авторитарна модель, але в ній у правлячої групи є відповідальність перед суспільством, тобто транслюються “цінності й цілі, що входять у межі утримання влади”. Комерційна — зміст інформації, що транслюється, має відповідати меті отримання прибутку. Тобто

транслюється те, що ЗМІ можуть собі дозволити транслювати та отримувати за це прибуток. Демократична — об'єктивність інформації, що транслюється, та відповідальність перед суспільством за зміст і наслідки цієї трансляції.

Слід відзначити й регулятивну функцію мотиваційної ціннісної системи в процесі політичної комунікації, що полягає у сприянні вирішенню політичних конфліктів. Проблема полягає в тому, що при реалізації конкретних політичних кроків індивід, з одного боку, повинен діяти відповідно до своїх партикулярних цінностей, а з іншого — діяти у згоді з реальними структурами, у тому числі державними, і поставленими перед ними завданнями. Тим більше, що принципове слідування тим чи іншим цінностям і нормам часто протиставляється реальним наслідкам тих чи інших політичних дій. Прикладом цього можуть слугувати випадки, коли, керуючись винятково принципами ненасильства й толерантності, можна санкціонувати не тільки втрату своїх владних повноважень, а й трансформацію політичної системи, зміну політичного устрою держави та ін. З іншого боку, апеляція до тих чи інших цінностей є ефективним механізмом для досягнення політичних цілей.

Отже, маємо всі підстави говорити про політичний дискурс між владою та громадянським суспільством як головний соціокультурний механізм впливу політичної комунікації на формування і трансформацію політичних цінностей індивідів. Конкретної реалізації цей механізм може набувати передусім у ході безпосередньої взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства та в поширеному нині інформаційному полі, створеному силами сучасних засобів масової інформації.

Література

1. Клепиков А. Zoop Politicon учится говорить: политический дискурс в посткоммунистической Украине // Политическая мысль. — 1994. — № 3. — С. 25–31.
2. Кэмпбелл Дж. Свобода и сообщество // Вопр. философии. — 1992. — № 12. — С. 112–126.
3. Легеза М. М. Політична участь і демократія: основні підходи // Актуальні проблеми політики. — 2004. — Вип. 19. — С. 413–422.
4. Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики. — К.: Выща шк., Изд-во при КГУ, 1987. — 131 с.
5. Представительная демократия и электорально-правовая культура / Под ред. Ю. А. Веденеева, В. В. Смирнова. — М.: Весь-Мир, 1997. — 221 с.

Політичні комунікації являють собою інформаційно-психологічний вплив на поведінку людей в інтересах досягнення політичних цілей суб'єктів політики; проблема політичних комунікацій в сучасному українському суспільстві — це проблема їх змісту, засобів і технологій здійснення; головним партнером держави, інших суб'єктів політики, ЗМІ в процесі здійснення політичних комунікацій є громадська думка. Із соціальної точки зору — це основне джерело інформації про інтереси громадян, механізми їх вияву, їх ставлення до влади.

Политические коммуникации представляют собой механизм информационно-психологического влияния на поведение людей в интересах достижения политических целей субъектов политики; проблема политических коммуникаций в современном украинском обществе — это проблема их содержания, средств и технологий осуществления; главным партнером государства, других субъектов политики, СМИ в процессе осуществления политических коммуникаций выступает общественное мнение. С социальной точки зрения — это основной источник информации об интересах граждан, механизмы их проявления, их отношения к власти.

Political communications are informatively psychological influence on the conduct of people in behalf of achievement of political aims of subjects of policy; a problem of political communications in modern Ukrainian society is a problem of their maintenance, facilities and technologies; by the main partner of the state of other subjects of policy, MASS-MEDIA, public opinion comes forward in the process of realization of political communications. From the social point of view is a basic information generator about interests of citizens, mechanisms of their display, their attitude to power and to its concrete actions.

Надійшла 28 січня 2009 р.